Tamara Graczykowska

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
Bydgoszcz

SŁOWNIK JÓZEFA KRASNEGO A ŻYWY POLSKI JĘZYK RADZIECKI W DWUDZIESTOLECIU MIĘDZYWOJENNYM (KILKA UWAG O KONKURSIE OGŁOSZONYM PRZEZ „TRYBUNĘ RADZIECKĄ” W 1930 ROKU)

W 1931 roku ukazał się w Moskwie słownik polsko-rosyjski, w 1933 – rosyjsko-polski¹. Redaktorem naczelnym został Józef Krasny (właściwe nazwisko Rotstad)². W skład redakcji weszli: S. L. Boltz, S. Z. Borski, S. R. Butkiewicz, G. G. Kamiński, F. B. Korecka, F. M. Gruszycki i S. Unslicht. W przedmowie do drugiego tomu słownika redaktorzy pisali, że bardzo dokładnie dobierali terminologię społeczno-polityczną, ekonomiczną, techniczną, naukową i wojskową. Zdawali sobie jednak sprawę z tego, że ogólny słownik przekładowy nie powinien zastępować słowników specjalistycznych. Jednocześnie starali się przedstawić na kartach słownika nową, porewolucyjną terminologię polsko-radziecką, używaną przez Polaków mieszkających w Rosji radzieckiej. W słowniku znalazły się przede wszystkim te sowietyzmy³, które były w powszechnym obiegu wśród ówczesnej Polonii radzieckiej i zyskały charakter międzynarodowy⁴.

Te niezwykle cenne słowniki zasługują na szczególne zainteresowanie badaczy. Jak pisał Jan Wawrzyńczyk, są one „wartościowym źródłem dokumentacyjnym godnym uwagi historyka polskiego słownictwa”⁵. Do tej pory pojawiło się kilka artykułów, w których zajmowano się słownikami zredagowanymi przez Józefa Krasnego⁶.

¹ Ю. Красный (ред.), *Польско-русский словарь*, Москва 1931; Ю. Красный (ред.), *Русско-польский словарь*, Москва 1933.

² Szerzej zob.: K. Sierocka, *Polonia radziecka 1917–1939. Z działalności kulturalnej i literackiej*, Warszawa 1968, s. 40–42.

³ Termin „sowietyzm” nie ma tu jeszcze odcienia negatywnego, oznacza wszelkie pojęcia związane z życiem w państwie radzieckim.

⁴ Ю. Красный, *Русско-польский...*, s. 1–2.

⁵ J. Wawrzyńczyk, *O pewnym źródle dokumentacyjnym słownictwa polskiego*, „Poradnik Językowy” 1990, nr 1, s. 57.

⁶ Й. Мэндэльска, *Проблемы исследования послереволюционного варианта советского польского языка*, „Scando-Slavica” t. 47, 2001, s. 3–61; J. Mędelśka, *Nowe, radzieckie realia odzwierciedlone*

Już w trakcie prac leksykograficznych słownik Józefa Krasnego wzbudzał duże zainteresowanie wśród Polonii radzieckiej.

W nr. 2 „Kultury Mas” z 1930 roku Bruno Jasieński⁷ informował czytelników o trwających pracach leksykograficznych. Autor zarzucał komisji pracującej nad słownikiem całkowite oderwanie od mas proletariackich i tworzenie słownika w zaciszu gabinetów. Według Jasieńskiego słownik, który trafi w ręce czytelnika, będzie dziełem jednostek i wprowadzi do obiegu „nową terminologię drogą swoistego dekretu”⁸.

Być może pod wpływem zarzutów sformułowanych przez Brunona Jasieńskiego Józef Krasny za pośrednictwem „Trybuny Radzieckiej”, w imieniu redakcji zajmującej się tworzeniem słownika polsko-rosyjskiego i rosyjsko-polskiego, zwrócił się do czytelników gazety z apelem, by wzięli udział w pracach przygotowawczych: „W tym niełatwym na ogół zadaniu najtrudniejszą sprawą jest przetłumaczenie, względnie spolszczenie wyrazów rosyjskich mniej znanych i powstałych w nauce i praktyce życia radzieckiego [...]. Dla ułatwienia tego zadania postanowiliśmy zwrócić się o pomoc do szerokiego aktywu polskiego. W «Trybunie Radzieckiej» będziemy drukowali spisy wyrazów rosyjskich, dla których brak polskich wyrazów, albo używane są nieodpowiednio, niezgodnie z duchem języka polskiego”⁹. Dalej czytamy: „Wydaje się nam, że czytelnicy «Trybuny Radzieckiej» i aktywni polacy zupełnie dobrze uświadamiają sobie znaczenie słownika polsko-rosyjskiego i że otrzymamy od nich pomoc, o którą prosimy”¹⁰.

Na łamach „Trybuny Radzieckiej” Józef Krasny opisywał również, jak powstawał słownik. W nr. 54 z 1930 roku zanotowano: „Słownik polsko-rosyjski jest wydawnictwem podjętym przez redakcję Słowników przy Encyklopedii Sowieckiej. Redakcja ta postanowiła naprzód wydać część polsko-rosyjską, a następnie rosyjsko-polską. Aczkolwiek sprawę wydania słownika zdecydowano już w grudniu 1929 r., przystąpiono do właściwej pracy o wiele później z powodu braku materiału, który obstalowano w Polsce. Głównie chodziło o słowniki specjalne: techniczny, rzemieślniczy, elektrotechniczny itd. Obecnie nie otrzymaliśmy jeszcze wszystkich obstalowanych

w moskiewskim słowniku rosyjsko-polskim, wydanym w latach 30. ubiegłego wieku, [w:] *Język, społeczeństwo, wartości*, red. E. Laskowska, I. Benenowska, M. Jaracz, Bydgoszcz 2008, s. 275–285; M. Маршалёк, *Из исследований над советским польским языком*, „Zinatkiskie raksti” III, Ryga 2001, s. 171–172; J. Mędelśka, M. Marszałek, *Z badań nad językiem polonii radzieckiej lat 1917–1939*, [w:] *Język polski w rozwoju*, red. Ł. Szewczyk, M. Czachorowska, Bydgoszcz 2001, s. 111–121; J. Mędelśka, M. Marszałek, *Język polski na Białorusi Radzieckiej okresu międzywojennego (kilka uwag na gorąco)*, „Acta Baltico-Slavica” t. 27, 2003, s. 63–71; P. Tomasiak, *Ideologia w skrócie. Obraz Związku Radzieckiego lat 20. XX wieku utrwalony w skrótowcach rosyjskich*, [w:] *Język, historia, polityka*, red. E. Laskowska, M. Jaracz, Bydgoszcz 2007, s. 161–165; I. Grek-Pabisowa, *Z historii słowników polsko-rosyjskich i rosyjsko-polskich*, [w:] *Leksyka słowiańska na warsztacie językoznawcy*, red. H. Popowska-Taborska, Warszawa 1997, s. 61–73.

⁷ Bruno Jasieński był jednym z wielu polskich pisarzy, którzy w obawie przed sądami sanacyjnymi wyjechali w latach 30. do Rosji radzieckiej i osiedlili się tam na stałe, zob.: M. Iwanow, *Pierwszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim 1921–1939*, Warszawa–Wrocław 1991, s. 211.

⁸ „Kultura Mas” 1930, nr 2, s. 5.

⁹ „Trybuna Radziecka” 1930, nr 46, s. 4.

¹⁰ Ibidem, nr 54, s. 4.

w Polsce książek. Pracę nad słownikiem zorganizowano w ten sposób, że całość podzielono na dziedziny naukowe, np. wyrazy społeczno-polityczne, prawnicze, techniczne, dalej wydzielono osobno fizykę, chemię i matematykę, medycynę i higienę itd. System ten dający niewątpliwie dużą gwarancję dokładnej roboty, jednak wpłynął na terminy poprzednio wyznaczone, jako że częstokroć autor jednego małego działku zatrzymuje zakończenie tej czy innej litery”¹¹.

Początkowo redakcja „Trybuny Radzieckiej” postanowiła zorganizować konkurs na najlepsze ekwiwalenty prezentowanych rosyjskich słów. Ostatecznie wycofano się z tego pomysłu ze względu na trudności z przeprowadzeniem konkursu oraz pośpiech, który był wymagany przez wydawnictwo Sowietkaja Encikłopedija.

W nr. 46¹² Józef Krasny przedstawił pierwszą grupę 30 wyrazów rosyjskich, których polskie odpowiedniki nie były, według niego, zbyt udane.

Poniżej zamieszczam spis tych wyrazów wraz z ich polskimi ekwiwalentami, zawartymi w wydanym dwa lata później słowniku Krasnego¹³:

безалаберность ‘niedbałość, opieszałość, rozlazłość’, *выдвигать* ‘wysuwać, wyłaniać’, *выдвигенец* ‘wysunięty, wydźwignięty przez masy, wydźwignienie’, *головоунышество* ‘nie-doleństwo, ślamazarność’, *единоначалие* ‘jednorządność’, *загиб* ‘zagięcie, zakrzywienie, polit. wypaczenie’, *загибщик* ‘wypaczeniec’, *избач* ‘izbacz, chatnik’, *колхоз* ‘kolektyw rolny, kolchoz, kolgosp’, *мешочник* ‘workarz, kontrabandzista, spekulant’, *мещочничество* ‘przekupnictwo, spekulacja, kontrabanda, workarstwo’, *мракобес* ‘obskurant, wstecznik, wróg oświaty’, *непрерывка* ‘nieprzerwanka, nieprzerwyka, ciągła praca, nieprzerwany, ciągły tydzień pracy’, *передышка* ‘wytchnienie, odpoczynek, przerwa, ulga czasowa’, *перезиб* ‘przegub, przegięcie, załamanie, skrzywienie, wykrzywienie, spaczenie’, *перезибище* ‘wypaczeniec, odchylenie’, *подкулачник* ‘podkułak, zauszniak kułacki’, *попутчик* ‘1. towarzysz podróży; 2. sympatyk; sowietyzujący pisarz, artysta’, *пораженчество* ‘defetyzm’, *прогул* ‘samowolna przerwa w pracy; łazegowanie, łazikowanie, wagusowanie, labowanie’, *прогульщик* ‘łazik, łazęga, łazuch’, *расхлябанность* ‘ślamazarność, mazgajstwo, niezaradność, nieporadność’, *склока* ‘swary, waśń, intryga, kłótnia, spór, niesnaska’, *смычка* ‘styk, spójnia, łącznia, spójność’, *совхоз* ‘gospodarstwo radzieckie, sowchoz’, *ударник* ‘szturmowiec’, *хвостизм* ‘wleczenie się w ogonie, chwostyzm’, *хлебозаготовка* ‘zakupy zboża, skup zboża’, *хозяйственный* ‘działacz (pracownik) gospodarczy, przemysłowy’, *чистка* (аппарата партии) ‘czystka, przesiew partii’.

Kolejna grupa słownictwa została zaprezentowana w nr. 54 „Trybuny Radzieckiej”¹⁴:

буза ‘buza, burda, zamieszanie, rwetes’, *бузатер* ‘warchoł, awanturnik, krzykacz’, *вечеринка* ‘wieczorek, wieczornica’, *волокита* ‘mitręga, ciąganina, przewlekanie’, *волокитчик* ‘mitrężnik, maruda’, *единоличник* ‘jednostkowiec’, *командировка*

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem, nr 46, s. 4.

¹³ Ю. Красный, Русско-польский...

¹⁴ „Trybuna Radziecka” 1930, nr 54, s. 4.

‘komenderówka, komenderowanie, podróż służbowa’, *лишенец* ‘pozbawieniec, pozbawiony praw’, *лишенка* ‘pozbawionka, pozbawiona praw’, *обломовщина* ‘obłomowszczyzna, zgnuśniałość, nieruchawość’, *паникёр* ‘panikier, popłoch czyniący’, *паникёрство* ‘panikierstwo’, *перевоспитать* ‘wychować po nowemu, przeszkolić’, *передышка* ‘wytchnienie, odpoczynek, przerwa, ulga czasowa’, *перегиб* ‘skrzywienie, wykrzywienie, spaczenie’ *перегибщик* ‘wypaczeniec, odchylenie’, *перераспределение* ‘ponowny podział’, *подъёмные* (деньги) ‘pieniądze na kosztą podróży’, *посиделки* ‘wieczornice’, *путёвка* ‘komenderówka, przepustka’, *расхлябанность* ‘ślamazarność, mazgajstwo, niezaradność, nieporadność’, *склока* ‘swargy, waśń, intryga, kłótnia’, *склочник* ‘warchoł, kłótnik, awanturnik, wichrzyciel’, *склочничество*¹⁵, *смазывать вопрос* ‘zacierać istotę kwestji’, *шкурник* ‘sobek, samolub, dbający tylko o swoją skórę’, *шкурный* ‘sobkowski’, *шкурничество* ‘dbałość o własną skórę; zabieganie o korzyść osobistą’.

Ostatnią grupę wyrazów zamieszczono w nr 60 „Trybuny Radzieckiej” wraz następującym komentarzem redakcji słownika: „W grupie tej pomieściliśmy takie słowa, które mają swoje tłumaczenie, ale niezbyt dokładne, jak np. «вплотную, сплошной, крупный». **Комunikujemy, że do redakcji napływają propozycje czytelników «Trybuny Radzieckiej».** Wyrazy te ogłosimy po ułożeniu całego słownika, tj. w końcu lata”¹⁶.

Oto zaprezentowane wyrazy:

алиментицица ‘otrzymująca (płacąca) aliment’a’, *алиментицик* ‘otrzymujący (płacący) aliment’a’, *вплотную* ‘ściśle, szczelnie, nieruchomo, na fest’, *втуз* ‘wyższa uczelnia (szkoła) techniczna’, *втузовец* ‘słuchacz techniki, student techniki, politechnik’, *вуз* ‘wyższa uczelnia, wyższy zakład naukowy’, *выходец из класса* (w słowniku zanotowano *выходец из буржуазных классов* ‘wychodzień z klas burżuazyjnych, człowiek pochodzenia burżuazyjnego, pochodzący z burżuazji’), *единоличник* ‘jednostkowiec’, *заготовка* ‘przygotowanie, przysposobienie, zaopatrzenie, zasilenie’, *зажим* ‘zacisk, ucisk, hamowanie, krępowanie’, *кровно*¹⁷, *кровный* ‘krewny, spokrewniony’, *крупный* ‘duży, wielki, znaczny, poważny’, *лесозаготовка*¹⁸, *нагрузка* ‘obciążenie, nawał pracy, praca dodatkowa, załadowanie’, *намётка* ‘szkic, zarys, naznaczenie, znak, znaczek’, *перевыборы* ‘ponowne, nowe wybory’, *прибедняться* ‘udawać (robić) z siebie biednego, niezamożnego, podawać się za biednego’, *профодежда* ‘odzież robocza, pracownicza, zawodowa’, *промфинплан* ‘plan przemysłowo-finansowy, promfinplan’, *самокатчик* ‘motoszyklista, kolarz, cyklista’, *себестоимость* ‘własny koszt’, *снегодежда* ‘odzież zawodowa, robocza’, *сплошной* ‘ciągły, nieprzerwany, ustawiczny, całkowity, zupełny’, *фабзаяц* ‘uczeń szkoły fabrycznej’, *ходатай* ‘pośrednik, orędownik, proktor, obrońca’.

¹⁵ Brak słowa w słowniku.

¹⁶ „Trybuna Radziecka” 1930, nr 60, s. 4.

¹⁷ Brak słowa w słowniku.

¹⁸ Brak słowa w słowniku.

W 1933 roku, po ukazaniu się słownika rosyjsko-polskiego, w nr 89 „Trybuny Radzieckiej” zamieszczono krótką notatkę od redakcji słownika, podpisaną przez S. Borskiego i J. Starke¹⁹: „Redakcja dokładała wszelkich starań, żeby możliwie obficie przedstawić słowozbiór społeczno-polityczny, szczególnie nacisk kładąc zarówno na polsko-sowiecką terminologię, jako też na wszelkie przejawy kultury proletariackiej na łamach polskiej, zagranicznej, legalnej i nielegalnej prasy robotniczej. [...] Jednakowoż redakcja dokładnie zdaje sobie sprawę z tego, że słownik nie mógł uniknąć szeregu braków i usterek, ze względu na rozmiar (pełny słownik musiałby zawierać około 150 tysięcy słów), w związku z szybkim rozwojem języka epoki rewolucji proletariackiej i zaostrej walce klasowej i wreszcie wobec tego, że dany słownik jest pierwszą próbą systematyzacji materiałów, dotąd słownikowo nieusystematyzowanych. Redakcja słownika zwraca się tą drogą do szerokiego ogółu pracowników polskich, posługujących się słownikiem o nadsyłanie wszelkich swych spostrzeżeń i uwag o zauważonych omyłkach i brakach [...]”²⁰.

Wkrótce po ukazaniu się słownika pojawiły się słowa krytyki pod jego adresem. Główne zarzuty dotyczyły sowietyzmów, czyli leksyki nazywającej nowe realia radzieckie. W nr. 1 „Kultury Mas” z 1933 roku F. Mirecki pisał: „Co się tyczy sowietyzmów, to – naszym zdaniem – redakcja «Słownika» popełniła błąd metodologiczny. «Biorąc za podstawę – czytamy w przedmowie – utarte wyrażenia polsko-radzieckie, w poszczególnych bardzo rzadkich przypadkach redakcja zastępowała używane w praktyce nieudatne, tłumaczenie sowietyzmów przez nowotwory, bardziej odpowiadające charakterowi języka polskiego». Otóż zadaniem każdego słownika jest przede wszystkim zarejestrowanie, zinwentaryzowanie odpowiedników, istniejących w danym języku, nie zaś tworzenie nowotworów, które, gdyby nawet były udatne, mają tę kardynalną wadę, że nie są nikomu znane. Łacno też może się zdarzyć, że rosjanin, któryby się posiłkował nowotworami «Słownika» niebyłby przez polaków zrozumiany”²¹.

Z jednej strony zarzucano redakcji wprowadzanie na karty słownika sztucznych nowotworów językowych, z drugiej, jeszcze w trakcie powstawania słownika, pojawiały się głosy wręcz przeciwe.

Wspomniany wcześniej Bruno Jasiński, czołowy działacz Polonii radzieckiej, nawołując do stworzenia polskiego języka proletariackiego²², krytykował język Polaków mieszkających w Rosji radzieckiej, nasycony rusycyzmami i skrótowcami²³. Okazuje się, że część wyrazów, dla których Jasiński proponował nowe tłuma-

¹⁹ Zastąpili oni zmarłego Józefa Krasnego.

²⁰ „Trybuna Radziecka” 1933, nr 89, s. 4.

²¹ „Kultura Mas” 1933, nr 1, s. 5.

²² B. Jasiński, *O rewolucję językową*, „Kultura Mas” 1929, nr 1/2, s. 11–13; idem, *Twórzmy polski język radziecki*, „Kultura Mas” 1930, nr 2, s. 5.

²³ Szerzej zob.: J. Mędelska, M. Marszałek, *Kułak czy gbur? Rozterki twórców polszczyzny radzieckiej*, „Przegląd Polonijny” XXVI, 2000, z. 3, s. 121–139.

czenia²⁴, pojawiła się również na liście leksemów opublikowanych w „Trybunie Radzieckiej”. Wśród rusycyzmów, o których przetłumaczenie prosił Józef Krasny, znalazły się następujące wyrazy: *избач, колхоз, подкулачник, прогул, прогульщик, профодежда, совхоз, спецодежда, чистка*. Jak piszą Jolanta Mędelśka i Marek Marszałek, tylko dwa z zaproponowanych przez Jasińskiego nowych tłumaczeń trafiły na karty słownika polsko-rosyjskiego z 1931 roku, a mianowicie *łazik* (zamiast *progulszczyk*) i *kolektyw* (zamiast *kolchoz*). Natomiast w słowniku rosyjsko-polskim z 1933 roku zamieszczono niemal wszystkie nowotwory (*gbur, kolektyw, łazik, łazikowanie, podgburek, przesiew* oraz potępione przez Brunona Jasińskiego *chata-czytelnia i izbacz*)²⁵.

Ustrój totalitarny panujący w Rosji radzieckiej powodował, że wszelkie odchylenia od polityki partii poddawane były surowej krytyce. Sam Bruno Jasiński i Tomasz Dąbał²⁶, którzy nawoływali do stworzenia polskiego języka radzieckiego i wypowiadali się krytycznie pod adresem słownika Józefa Krasnego, również znaleźli się w ogniu krytyki. W nr. 99 „Trybuny Radzieckiej” z 1930 roku czytamy: „Uparte obstawanie tt. Dąbala i Bruno Jasińskiego za utrzymaniem takich terminów [...] jak «gbur», «światlica», zamiast «kułak», «chata-czytelnia», całe głupie teorie t. Dąbala, rozwodzone [...] nad tym «włościanin czy chłop», dowodzenie nareszcie tt. Dąbala i Bruno Jasińskiego, że rozwój polskiej kultury proletarjackiej w Związku Radzieckim możliwy jest tylko jakoby pod warunkiem koordynowania go z ruchem rewolucyjnym w Polsce, [...] wszystko to jaskrawie przemawia, że ci towarzysze (Dąbał i Bruno Jasiński) nie rozumieją leninowskiej polityki narodowościowej, [...] działają na rękę kułactwu polskiemu, wszystkim szumowinom antyradzieckim, [...] obnażają tym samym swój nagi oportunizm prawicowy w polityce narodowościowej naszej partii” [podpis: Bronisław Marczewski]²⁷.

Leksyka wprowadzona na karty moskiewskich słowników jest niezwykle cenna, gdyż reprezentuje żywą polszczyznę radziecką okresu międzywojennego. Znaczna część wyrazów poddanych pod dyskusję czytelników „Trybuny Radzieckiej” znała-

²⁴ W rubryce „Twórzmy polskie słownictwo rewolucyjne!” w „Kulturze Mas” opublikowano listę sowietyzmów, dla których proponowano nowe ekwiwalenty: *przesiew* zamiast *czystka*, *światlica* zamiast *chata-czytelnia*, *światlicowy* zamiast *izbacz*, *gbur* zamiast *kułak*, *podgburek* zamiast *podkułacznik*, *wyrwa* zamiast *proryw*, *łazikowanie* zamiast *proguł*, *łazik* zamiast *progulszczyk*, *kolektyw* zamiast *kolchoz*, *gosprad* zamiast *sowchoz*, *robodzież* zamiast *profodieżda*, *fachodież* zamiast *spiecodieżda* („Kultura Mas” 1930, nr 2, s. 19).

²⁵ J. Mędelśka, M. Marszałek, op. cit. *Kułak czy gbur?*, s. 137.

²⁶ Tomasz Dąbał w ramach wymiany więźniów politycznych wyjechał do ZSRR, gdzie został czołowym działaczem Polonii radzieckiej. Szerzej o życiu Dąbala zob.: H. Cimek, *Tomasz Dąbał 1890–1937*, Rzeszów 1993, o jego polszczyźnie zob.: T. Graczykowska, *Rusycyzmy i sowietyzmy w tekstach Tomasza Dąbala (przedstawiciela polskich komunistów przebywających w okresie międzywojennym w ZSRR)*, [w:] *Język, historia, polityka*, s. 39–51; eadem, *Osobliwa leksyka w książce Tomasza Dąbala „Polacy Związku Radzieckiego”*, „Linguistica Bidgostiana”, t. 6, 2009, s. 64–72.

²⁷ „Trybuna Radziecka” 1930, nr 99, s. 4.

zła odzwierciedlenie na stronach tejże gazety. Sama „Trybuna Radziecka” była centralną gazetą polską w ZSRR w okresie międzywojennym²⁸. Wychodziła w Moskwie w latach 1927–1938. Początkowo ukazywała się jako tygodnik, w 1932 roku przekształciła się w gazetę codzienną. W 1930 roku w tym dzienniku pisano: „[...] przed rokiem nasza gazeta wychodziła jako chuderlawy tygodnik o małym formacie, posiadający faktycznie zaledwie paręset miesięcznych prenumeratorów i zaledwie kilkadziesiąt całorocznych i półrocznych [...]. Z chuderlawego tygodnika, wychodzącego niejednokrotnie co dwa tygodnie «Trybuna Radziecka» przekształciła się na normalną gazetę wychodzącą prawie co drugi dzień, t.j. 2 razy w pięciodniówce. [...] W ciągu ostatniego roku doprowadziliśmy nakład naszej gazety średnio do 10 000 egzemplarzy, przy czym szereg numerów rozchodził się w nakładzie 30 000, a nawet 50 000 egzemplarzy. O ile «Trybuna Radziecka» poprzednio była czasopismem na ogół aktywnym, to obecnie posiada ona wyraźny charakter pisma masowego, zawierającego 50–60% materiału nadesłanego przez robotników i chłopów-kolektywistów. [...] stale wzrasta dział korespondencji robotniczych. «Trybuna Radziecka» coraz bardziej odzwierciedla w ten sposób potrzeby mas, przynosi świeży, oryginalny materiał, jest tworzona przez masy»²⁹.

Przejdę teraz do prezentacji materiału leksykalnego wyekscerpowanego z „Trybuny Radzieckiej”. Chciałabym tu przedstawić jedynie te rusycyzmy i sowietyzmy, które znalazły się jednocześnie na liście wyrazów opublikowanych przez Józefa Krasnego w „Trybunie Radzieckiej”, oraz te, które przez Brunona Jasieńskiego zostały poddane pod osąd czytelników „Kultury Mas”.

Ciekawe, że na stronicach gazety równolegle pojawiały się zarówno rusycyzmy, o których przetłumaczenie prosił autor słownika, jak i proponowane przez Jasieńskiego nowe polskie odpowiedniki sowietyzmów.

CZYSTKA – PRZESIEW („oczyszczanie” jakiegoś środowiska, jakiejś instytucji z niepożądanych elementów, usuwanie tych elementów)

czystka: *Wobec tego jest potrzebna powtórna czystka tej komórki – 30/9/2; O swym niegdyś krótkotrwałym należeniu do „Sokoła” [...] mówiłem [...] nawet ostatnio na zebraniu partyjnym, gdy przechodziłem czystkę partii – 30/4/4; Czystka uwolni nas z szeregu zbytecznych elementów [...] – 33/20/3 (leksem ten, oraz jego pochodne, np. czyszczony, wyróżniał się bardzo dużą frekwencją);*

przesiew: *Do tego [...] obecnie zmierza odbywająca się „czystka” – przesiew partii – 29/64/1; Pierwsze wyniki przesiewu partii – 29/64/1; Przesiew (czystka) komórki partyjnej wykrył szereg chorobliwych zjawisk [...] – 30/9/2; Przesiew partii na wsi [tytuł] – 30/39/3; Przesiew partii nie był dostatecznie przygotowany – 30/9/2 (kilkanaście wystąpień).*

²⁸ Szerzej o gazecie zob.: K. Sierocka, op. cit., s. 50–56, M. Iwanow, op. cit., s. 228–229.

²⁹ „Trybuna Radziecka” 1930, nr 49–50, s. 1.

FACHODZIEŻ – SPIECODIEŻDA / SPECODZIEŻ ('odzież ochronna, ubranie robocze')

fachodzież: brak leksemu w „Trybunie Radzieckiej”;

specodzieżda / specodzież: [...] *nie wszyscy robotnicy otrzymali specodzież* [...] – 27/1/11; [...] *spec-odzież nie wszystkim była wydana* [...] – 27/16/11; *Spec-odzież w przeszłym roku wydawano w ilościach, uchwalonych przez Ludowy Komisarjat Oświaty Pracy* [...] – 27/16/11; *To samo dotyczy spec-odzieży* – 27/16/11 (zarejestrowano również *spec-ubranie: Inne, drobniejsze [postulaty] tycząc ulepszenia „spec-ubrania”* [...] – 29/3/3).

GBUR – KUŁAK ('bogaty chłop zatrudniający w gospodarstwie siły najemne, wyzyskujący biedotę wiejską; kapitalista wiejski')

gbur: *Gburzy nie śpią* [...] – 30/6/3; [...] *będzie rozegrana zdecydowana walka z gburem* [...] – 30/5/1; [...] *gburzy nie chcą oddawać zboża* [...] – 30/7/2; *Gburzy [...] urządzili całą demonstrację* [...] – 30/9/3 (leksem ten, oraz jego pochodne: *gburczyk, gburowski, gburo-, gburowstwo*, wyróżniał się bardzo dużą frekwencją tekstową, jednak wszystkie przykłady pochodzą tylko z dwóch roczników gazety, a mianowicie z 1929 i 1930 roku, w następnych rocznikach wyraz ten został zastąpiony *kułakiem*. Początkowo *gbur* pojawiał się często w złożeniu *gbur-kułak*, dopiero w dalszych numerach występował już samodzielnie, np.: *Biedacy nie zwracają uwagi na groźby gburów-kułaków* [...] – 30/1/3);

kułak: *Bezwzględnie zwalczać kułaków* [...] – 29/44/4; [...] *kontratak kułaków jest odpierany* – 29/3/1; *Kułacy [...] usiłują terorem w stosunku do biedoty walczyć* – 30/1/3; *Kułacy chcą terorem odstraszyć biedotę od kolektywizacji* – 30/1/3 (leksem ten wyróżniał się bardzo dużą frekwencją tekstową).

GOSPRAD – SOWCHOZ ('państwowe gospodarstwo rolne w Związku Radzieckim')

gosprad: *Nowa kolej żelazna Meretu–Cherson przechodzi mimo dużych gospradów* [...] – 30/75/7 (2 wystąpienia); *W kwestji zdawania zboża przez duże gosprady tkwi wielkie niebezpieczeństwo* – 30/75/5;

sowchoz: *Gospodarstwa kolektywne i sowchozy jako wskaźnik rozwoju sił produkcyjnych* [...] – 27/26/9; *Jeśli w danym rejonie istnieje majątek radziecki (sowchoz), to można postawić [...] sprawozdanie z działalności tego majątku* – 27/34/10; [...] *w wyniku [...] rozwoju sowchozów państwo [...] posiada co najmniej 1,5 miljarde pudów zboża* [...] – 35/22/1 (leksem o bardzo dużej frekwencji tekstowej).

KOLEKTYW – KOŁCHOZ ('spółdzielcze gospodarstwo rolne w Związku Radzieckim')

kolektyw: *Polska wieś Gorodniawka połączyła się w jeden kolektyw* [...] – 30/1/3; *Gburzy-kułacy starali się ją za wszelką cenę odciągnąć od kolektywu* [...] – 30/1/3; *Szczególnie baczna uwagę należy zwrócić na premjowanie kontraktantów i kolektywów* – 30/101/4 (leksem ten wyróżniał się bardzo dużą frekwencją tekstową);

kołchoz: Pięciolatka przewiduje ogromny wzrost części (sektoru) rolnictwa tj. „sowchozów” i „kołchozów” – 29/26/1; [...] obszar zasiewów [...] wynosił [...] w kołchozach milion 390 tys. ha [...] – 29/66/1; *Kołchoz hamuje prowadzenie ewidencji pracy* [tytuł] – 31/70/1; *W republice jest 17 kołchozów-miljonerów* – 38/84/3 (bardzo częste).

ŁAZIK – PROGULSZCZYK (‘bumelant’)

łazik: Łaziki, marudery i sobki – to najwięksi wrogowie [...] – 30/56/3; *Komórka partyjna powinna przekształcić każdego zacoфанego robotnika, każdego łazika [...] w dobrego szturmowca [...] – 32/12/2; Kolektywnikom, którzy rzetelnie pracują, zapisuje się pracodni na równi z łazikami [...] – 32/28/3* (leksem ten wyróżniał się bardzo dużą frekwencją tekstową; również bardzo częste były wyrazy pochodne: *łazi-kostwo, łazikować*);

progulszczyk: [...] i oto z pilnego robotnika robi się „progulszczyk” – 30/110/2; *Poszczególne cechy sfotografowały szturmowców i progulszczyków [...] – 31/10/3; [...] około 100 „progulszczyków” nie przychodziło do pracy [...] – 31/22/1.*

ŁAZIKOWANIE – PROGUL (‘niestawienie się do pracy, bumelanctwo’)

łazikowanie: [...] brygady szturmowe [...] prowadzą walkę [...] z przejawami łazikowania, maruderstwa i sobkostwa [...] – 30/56/3; *Proletariat musi położyć kres łazikowaniu [...] – 30/32/1; Zmobilizować wszystkie brygady rachunku gospodarczego do aktywnej walki, [...] likwidując całkowicie łazikowanie [...] – 32/18/2; [...] nieprawidłowo rozstawiona siła robocza, płynność, masowe łazikowanie, w wyniku tego wszystkiego – tylko 80% promfinplanu – 32/50/2* (duża frekwencja tekstowa);

progul: [...] stracone wskutek nieusprawiedliwionych opuszczeń („proguły”) miliony dni roboczych [...] – 30/81/2; *Nie można powiedzieć, żeby wszystkie „proguły” były rezultatem braku pracy w warsztatach – 30/110/2; W kombinacie „Standard” w ogóle nie zwalnia się za opóźnienia i „proguły” – 33/32/2; Kierownik cechu kotlarskiego nie reaguje wcale na progule – 31/16/3; Nie zorganizowano walki z progulami – 33/256/2.*

PODKUŁACZNIK – PODGBUREK (‘poplecznik <sprzymierzeniec> kułaków’)

podkułacznik: [...] zorganizowano pochód [...] z hasłami, które głosiły: [...] „tam, gdzie kułak, nepman i podkułacznik, tam nie ma obrony interesów biedoty i średniaka” [...] – 29/7/2; *Przeciwko tow. B. występowali podkułacznicy [...] – 29/9/1; [...] znajduje się ona pod wpływem księdza z Olewska i podkułaczników [...] – 29/9/1; Rudkowski grupuje wokół siebie miejscowych gburów-kułaków i podkułaczników – 29/58/3; W r. 1929 tą samą propozycję zgłasza podkułacznik Stefan Kowalczuk [...] – 30/6/1 oraz 29/60/4, 29/62/4;*

podgburek: *Trudno [...] prowadzić walkę klasową z klehą, gburem i podgburkiem [...] – 30/53/3.*

ROBODIEŻ – PROFODIEŻDA (‘odzież ochronna, ubranie robocze’)

profodieżda: brak poświadczenia w „Trybunie Radzieckiej”;

robodież: brak poświadczenia w „Trybunie Radzieckiej”.

ŚWIETLICA – CHATA-CZYTELNIA

światlica: *Wezwać do współzawodnictwa [...] kluby, „światlice”, szkoły i t.d. – 29/44/4; [...] przyjęły aktywny udział w prowadzeniu akcji o zamknięcie szeregu kościołów [...] celem wykorzystania zwolnionych budynków pod kluby, [...] światlice – 29/54/1 (29/54/4, 29/58/1);*

chata-czytelnia: *50% chat-czytelni mieści się przy szkołach – 27/7/4; Dzisiaj mamy [...] chaty-czytelnie [...] – 28/30/2; We wsiach, gdzie dotąd nie było chaty-czytelni i czerwonych kącików, zorganizowano ostatnio czerwone kąciki – 29/6/4 (leksem o bardzo dużej frekwencji tekstowej, również w tekstach pojawia się izbacytelnia).*

ŚWIETLICOWY – IZBACZ

światlicowy: *brak poświadczenia w „Trybunie Radzieckiej”;*

izbacz: *Wartałoby się wypowiedzieć w sprawie [...], aby funkcję kierownika [...] włożyć na sekretarza rady wiejskiej, izbacza [...] – 28/30/9; Prezesem rady wiejskiej został niezamożny średniak, [...] sekretarzem – żona izbacza – 29/6/4; Z inicjatywy izbacza młodzież polska [...] zebrała na radioodbiornik 50 rb – 29/1/4 (29/60/1, 29/52/2).*

WYRWA – PRORYW (‘opóźnienie, zaległość’)

wyrwa: *[...] uchwalono [...] zlikwidować wyrwy za kwiecień i maj [...] – 30/75/7; Jedną z przyczyn wyrwy jest złe zaopatrywanie robotników – 32/43/3; Rejon nasz ma wyrwy w tej dziedzinie – 32/88/3 (leksem wyróżniający się bardzo dużą frekwencją tekstową);*

proryw: *brak leksemu w „Trybunie Radzieckiej”.*

Zaledwie tych kilkanaście przykładów pokazuje, jak ważne jest zbadanie wszystkich dostępnych źródeł odzwierciedlających polszczyznę radziecką (zarówno prasy polskiej, jak i materiałów propagandowych, podręczników dla polskich szkół w Rosji radzieckiej, książek napisanych przez polskich komunistów, słowników itd.), co postulowała już w 1997 roku Barbara Szydłowska-Ceglowska³⁰. Opis języka prasy polskiej w Rosji radzieckiej, porównanie wyników analizy językoznawczej z opisem języka innych źródeł moskiewskich pozwoli włączyć się do szerokich badań nad stanem polszczyzny radzieckiej w okresie międzywojennym, zwłaszcza że podjęto już próbę opisu polszczyzny mówionej i pisanej na Białorusi Radzieckiej³¹.

³⁰ B. Szydłowska-Ceglowska, *Język polski w Rosji porewolucyjnej i ZSRR (do roku 1935)*, „Język Polski” LXXVII, 1997, z. 4–5, s. 258.

³¹ I. Grek-Pabisowa, M. Ostrówka, B. Biesiadowska-Magdziarz, *Język polski na Białorusi Radzieckiej w okresie międzywojennym. Polszczyzna mówiona*, Warszawa 2008; eadem, *Język polski na Białorusi Radzieckiej w okresie międzywojennym. Polszczyzna pisana*, Warszawa 2008.

BIBLIOGRAFIA

- T. Graczykowska, *Rusycyzmy i sowietyzmy w tekstach Tomasza Dąbala (przedstawiciela polskich komunistów przebywających w okresie międzywojennym w ZSRR)*, [w:] *Język, historia, polityka*, red. E. Laskowska, M. Jaracz, Bydgoszcz 2007, s. 39–51.
- T. Graczykowska, *Osobliwa leksyka w książce Tomasza Dąbala „Polacy Związku Radzieckiego”*, „*Linguistica Bidgostiana*”, t. 6, 2009, s. 64–72.
- I. Grek-Pabisowa, *Z historii słowników polsko-rosyjskich i rosyjsko-polskich*, [w:] *Leksyka słowiańska na warsztacie językoznawcy*, red. H. Popowska-Taborska, Warszawa 1997, s. 61–73.
- I. Grek-Pabisowa, M. Ostrówka, M. Biesiadowska-Magdziarz, *Język polski na Białorusi Radzieckiej w okresie międzywojennym. Polszczyzna mówiona*, Warszawa 2008.
- I. Grek-Pabisowa, M. Ostrówka, M. Biesiadowska-Magdziarz, *Język polski na Białorusi Radzieckiej w okresie międzywojennym. Polszczyzna pisana*, Warszawa 2008.
- M. Iwanow, *Pierwszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim 1921–1939*, Warszawa–Wrocław 1991.
- B. Jasiński, *O rewolucję językową*, „*Kultura Mas*” 1929, nr 1/2, s. 11–13.
- B. Jasiński, *Twórzmy polski język radziecki*, „*Kultura Mas*” 1930, nr 2, s. 5.
- J. Mędelśka, *Nowe, radzieckie realia odzwierciedlone w moskiewskim słowniku rosyjsko-polskim, wydany w latach 30. ubiegłego wieku*, [w:] *Język, społeczeństwo, wartości*, red. E. Laskowska, I. Benenowska, M. Jaracz, Bydgoszcz 2008, s. 275–285.
- J. Mędelśka, M. Marszałek, *Z badań nad językiem polonii radzieckiej lat 1917–1939*, [w:] *Język polski w rozwoju*, red. Ł. Szewczyk, M. Czachorowska, Bydgoszcz 2001, s. 111–121.
- J. Mędelśka, M. Marszałek, *Język polski na Białorusi Radzieckiej okresu międzywojennego (kilka uwag na gorąco)*, „*Acta Baltico-Slavica*” t. 27, 2003, s. 63–71.
- J. Mędelśka, M. Marszałek, *Kułak czy gbur? Rozterki twórców polszczyzny radzieckiej*, „*Przegląd Polonijny*” XXVI, 2000, z. 3, s. 121–139.
- K. Sierocka, *Polonia radziecka 1917–1939. Z działalności kulturalnej i literackiej*, Warszawa 1968.
- B. Szydłowska-Ceglowska, *Język polski w Rosji porewolucyjnej i ZSRR (do roku 1935)*, „*Język Polski*” LXXVII, 1997, z. 4–5, s. 251–258.
- P. Tomasik, *Ideologia w skrócie. Obraz Związku Radzieckiego lat 20. XX wieku utrwalaony w skrótowcach rosyjskich*, [w:] *Język, historia, polityka*, red. E. Laskowska, M. Jaracz, Bydgoszcz 2007, s. 161–165.
- J. Wawrzyńczyk, *O pewnym źródle dokumentacyjnym słownictwa polskiego*, „*Poradnik Językowy*” 1990, nr 1, s. 58–60.
- M. Маршалэк, *Из исследований над советским польским языком*, „*Zinatkiskie raksti*” III, Ryga 2001, s. 167–173.
- Ю. Красный (ред.), *Польско-русский словарь*, Москва 1931.
- Ю. Красный (ред.), *Русско-польский словарь*, Москва 1933.
- Й. Мэндэльска, *Проблемы исследования послереволюционного варианта советского польского языка*, „*Scando-Slavica*”, t. 47, 2001, s. 53–61.

THE DICTIONARY OF JÓZEF KRASNY AND POLISH LIVING RUSSIAN
LANGUAGE IN THE INTERWAR PERIOD (SEVERAL REMARKS ABOUT
THE COMPETITION PUBLISHED IN „TRYBUNA RADZIECKA” IN 1930).

SUMMARY

In 1930 the editor-in-chief of the Russian-Polish Dictionary, Józef Krasny, asked the readers of the newspaper “Trybuna Radziecka”, published in Moscow in 1927–1938, to send to the newspaper “Trybuna Radziecka” the best Polish equivalents of presented words. The list of the Rusicisms and the Sovietisms was published in “Trybuna Radziecka” and contained about 90 lexems. In Józef Krasny’s opinion these words had not very good translation in the Soviet Polish language. He described the process of creation of this dictionary in “Trybuna Radziecka”. The editor of Russian-Polish dictionary made effort to reflect as closely as possible the language of proletarian revolution, the new realities of life in the Soviet Union. The Russian-Polish Dictionary was criticized by contemporaries. Among them was Bruno Jasiński.

The article presents a lexical material excerpted from the “Trybuna Radziecka”. The author tries to show that many of lexems presented in “Trybuna Radziecka” in list of Józef Krasny were in common use in the Soviet variant of Polish language in the years preceding World War II. The author incorporated only these Rusicisms and Sovietisms extracted from the “Trybuna Radziecka” which were presented in newspaper by Józef Krasny and were discussed in the newspaper “Kultura Mas” by Bruno Jasiński. The paper contains 12 pairs of lexems, like *czystka – przesiew, gbur – kułak, gosprad – kolchoz, łazik – progulszczyk*.

The aim of the article is show that the “Trybuna Radziecka” reflects living Polish language in the post-revolution Soviet Russia.

СЛОВАРЬ ЮЗЕФА КРАСНОГО И ЖИВОЙ ПОЛЬСКИЙ СОВЕТСКИЙ
ЯЗЫК В ДВАДЦАТИЛЕТИЕ МЕЖДУ ПЕРВОЙ И ВТОРОЙ
МИРОВОЙ ВОЙНОЙ (НЕСКОЛЬКО ЗАМЕЧАНИЙ О КОНКУРСЕ,
ОБЪЯВЛЕННОМ ГАЗЕТОЙ „TRYBUNA RADZIECKA” В 1930 Г.)

РЕЗЮМЕ

В 1930 году редакция газеты „Trybuna Radziecka”, которая издавалась в Москве, проживающими здесь польскими коммунистами, объявила языковой конкурс. Редактор польско-русских словарей поместил в газете список русских лексем, не имеющих, по его мнению, удачных польских эквивалентов. В список вошли, главным образом, наименования новых советских ре-

алий (напр., избач, колхоз, подкулачник, прогул, прогульщик, чистка и др.). Редактор Юзеф Красны обратился к читателям с просьбой присылать в редакцию газеты переводы указанных слов с целью выбора самых удачных эквивалентов и помещения их в подготавливаемом для издания русско-польском словаре.

В статье рассмотрена часть таких слов. Автор пытался показать, что советизмы и руссизмы (заимствования из русского языка), отобранные Ю. Красным были использованы также в языке (польском) газеты „Trybuna Radziecka”. На страницах газеты параллельно появлялись и руссизмы, к которым автор словаря просил подбирать эквиваленты, как и новые польские переводы советской лексики (напр., czystka – przesiew, gosprad – sowchoz, łazik – progulszczyk, wyrwa – proryw).

Słowa kluczowe: język polski w ZSRR, okres międzywojenny, rusycyzmy, sowietyzmy.

Key words: the Polish language in the Soviet Union, period between the wars, Rusicisms, Sovietisms.

Ключевые слова: польский язык в СССР, междувоенный период, „советизмы”.